

Andrzej Szmak*

Gitara czy szpadel, czyli Stachura inaczej

Guitar or spade – Stachura presented in a different way

Gitarre oder Spaten, oder Stachura mal anders

Streszczenie: Propozycja aranżacji plastycznej poświęconej Edwardowi Stachurze, związanemu z regionem pisarzowi, poecie i bardowi, to wspólne przedsięwzięcie Towarzystwa Miłośników Torunia i Towarzystwa Przyjaciół Ciechocinka nawiązujące do 55. rocznicy wydania jego debiutanckiej powieści *Cała jaskrawość*.

Zaprojektowana przez uznanego toruńskiego artystę Macieja Jagodzińskiego-Jagenmeera rzeźba (odlew z brązu) przedstawia naturalnej wielkości postać pisarza (*alter ego* bohatera powieści) odpoczywającego podczas przerwy w pracy na jednym z kamieni otaczających odmulany staw w Parku Zdrojowym w Ciechocinku, w miejscu, gdzie rozpoczyna się akcja powieści *Cała jaskrawość*.

* Andrzej Szmak, absolwent Wydziału Prawa UMK (1970), przewodniczący Rady Programowej i kierownik Środowiskowego Klubu Studentów Torunia ZSP „Od Nowa” w latach 1969–1971, dziennikarz, reporter, felietonista (ITD, „Przegląd Tygodniowy”, „Wprost”). Redaktor naczelny „Nowości” (1990–1994), dyrektor Biura Toruńskiego Centrum Miasta, realizator wielkich operowych widowisk „Opery Nova” w fosie zamku krzyżackiego (*Nabucco*, *Carmen*, *Traviata*, *Trubadur*), pomysłodawca, dyrektor i realizator (wspólnie z Krzesimirem Dębskim) Festiwalu Piosenki i Ballady Filmowej (2010–2018), pomysłodawca i inicjator rekonstrukcji pomnika poległych żołnierzy wojsk balonowych, odznaczony medalem „Zasłużony dla kultury polskiej”.

Prawie natychmiast po zamieszczeniu makiety projektu na stronie internetowej Towarzystwa Przyjaciół Ciechocinka w lokalnych mediach społecznościowych rozgorzała dyskusja wokół zaproponowanego wizerunku Stachury.

Skąd te emocje i głosy protestu ?

Abstract: The proposition of an artistic arrangement devoted to Edward Stachura, a writer, poet and bard associated with the region, is a joint undertaking by the Society of Friends of Toruń and the Society of Friends of Ciechocinek, referring to the 55th anniversary of the publication of his debut novel *Cała jaskrawość*.

Designed by the renowned Toruń-based artist Maciej Jagodziński-Jagenmeer, the sculpture (cast in bronze) depicts a life-size figure of the writer (an *alter ego* of the novel's protagonist) resting during a break from work on one of the stones surrounding a de-pulped pond in the Spa Park in Ciechocinek, the place where the plot of the novel *Cała jaskrawość* begins.

Almost immediately after the mock-up of the project was posted on the website of the Society of Friends of Ciechocinek, a discussion flared up in local social media around the proposed image of Stachura.

Where do these emotions and voices of protest come from ?

Zusammenfassung: Der Vorschlag für ein künstlerisches Arrangement, das Edward Stachura, einem mit der Region verbundenen Schriftsteller, Dichter und Barden, gewidmet ist, ist ein gemeinsames Projekt des Towarzystwo Miłośników Torunia und Towarzystwo Przyjaciół Ciechocinka (Verein der Liebhaber von Thorn und Verein der Freunde von Ciechocinek) und knüpft an den 55. Jahrestag der Veröffentlichung seines Debütromans *Cała jaskrawość*.

Die vom renommierten Thorner Künstler Maciej Jagodziński-Jagenmeer entworfene Skulptur (Bronze) stellt eine lebensgroße Figur des Schriftstellers (*Alter Ego* des Romanprotagonisten) dar, der während einer Arbeitspause auf einem der Steine rund um den zu entschlammen den Teich im Kurpark in Ciechocinek sitzt, wo die Handlung des Romans *Cała jaskrawość* beginnt.

Fast unmittelbar nach der Veröffentlichung des Modells der Skulptur auf der Website des Vereins der Freunde von Ciechocinek entbrannte in den lokalen sozialen Medien eine Diskussion über das vorgeschlagene Bildnis von Stachura.

Wieso und woher kommen diese Emotionen und Stimmen des Protests?

Słowa kluczowe: Edward Stachura, *Cała jaskrawość*, Park Zdrojowy w Ciechocinku, wizerunek, rzeźba.

Keywords: Edward Stachura, *Cała jaskrawość* novel, Spa Park in Ciechocinek, image, sculpture.

Schlüsselwörter: Edward Stachura, *Cała jaskrawość*, Kurpark in Ciechocinek, Bildnis, Skulptur.

Przed dwoma laty, wczesną jesienią Towarzystwo Miłośników Torunia i Towarzystwo Przyjaciół Ciechocinka zawarły porozumienie o współpracy przy realizacji aranżacji plastycznej w Parku Zdrojowym w Ciechocinku poświęconej Edwardowi Stachurze związanemu z regionem pisarzowi, poecie i bardowi. To wspólne przedsięwzięcie nawiązywało do przypadającej niebawem 55-rocznicy pierwszej edycji debiutanckiej powieści Edwarda Stachury *Cała jaskrawość*.

Wydana przez wydawnictwo „Czytelnik” w roku 1969 *Cała jaskrawość*, pełna subtelnych gier słownych, porównań i aluzji na temat życia i śmierci, została entuzjastycznie przyjęta przez czytelników. Doceniono ją także w prestiżowej encyklopedii PWN, umieszczając powieść na liście stu najbardziej znanych dzieł literatury polskiej.

Poświęcona Stachurze rzeźba przedstawia naturalnej wielkości sylwetkę pisarza (*alter ego* bohatera powieści *Cała jaskrawość*) odpoczywającego podczas przerwy w pracy na jednym z kamieni otaczających odmulany staw w Parku Zdrojowym w Ciechocinku w miejscu, gdzie rozpoczyna się akcja powieści. („Pod ów czas trafiła nam się okazjonalna robota. Z ust do ust, tradycją niepisaną, pieśnią gminną doszła

nas wieść, że pobliskie słynne uzdrowisko zamierza oczyścić i pogłębić fatalnie zamulony staw w parku zdrojowym”).

To inny, niesztampowy, nawiązujący do fabuły powieści wizerunek Stachury, bez chlebaka i gitary, ale za to w gumiakach „józwach” opartego o szpadel. („Wydano nam z magazynów robocze ubranie, gumiaki i utensylia, czyli szpadle i teraz staliśmy na pozycjach: w mule tej epoki”). Z górnej kieszeni kurtki wystaje talia kart, Stachura nałogowo grał w pokera, był także tęgim szachistą. Za cholewą gumiaka tkwi pawie pióro, w powieści paw jest synonimem śmierci („opodał bezszelestnie i chępliwie kroczył paw z ukrytą w długim, wlokącym się po ziemi ognie ciemną maszynierę wszędobylskiej śmierci”).

W ramach zawartego porozumienia Towarzystwo Miłośników Torunia zadeklarowało wsparcie organizacyjne, promocyjne i programowe wszelkich działań zmierzających do realizacji tego przedsięwzięcia, a także nieodpłatne przekazanie powołanemu przez Towarzystwo Przyjaciół Ciechocinka 27 września 2022 r. Komitetowi Organizacyjnemu upamiętnienia postaci Edwarda Stachury projektu aranżacji plastycznej (naturalnej wielkości rzeźba z brązu) autorstwa wybitnego toruńskiego artysty rzeźbiarza Macieja Jagodzińskiego Jagenmeera wraz z proponowaną lokalizacją rzeźby w Parku Zdrojowym w Ciechocinku. Przyjęto, że honorarium za wykonanie rzeźby zostanie ustalone w trybie negocjacji z artystą.

28 lutego 2023 r. Wojewódzki Urząd Ochrony Zabytków w Toruniu pozytywnie zaopiniował umieszczenie rzeźby przedstawiającej postać Edwarda Stachury przy stawie w Parku Zdrojowym w Ciechocinku, a 7 marca 2023 r. Rada Miejska Ciechocinka podjęła uchwałę wyrażającą zgodę na wykonanie aranżacji, powierzając jej wykonanie burmistrzowi Ciechocinka.

Niestety od pewnego czasu realizacja projektu utknęła w miejscu z kilku powodów. Wprawdzie w świetle przepisów prawa budowlanego realizacja obiektów małej architektury nie wymaga uzyskania pozwolenia na budowę, jednakże w przypadku ich lokalizacji w przestrzeni publicznej konieczne jest zgłoszenie organowi administracji architektoniczno-budowlanej szeregu wymaganych dokumentów. W świetle przywołanej wyżej uchwały RM Ciechocinka takiego zgłoszenia winien

dokonać burmistrz Ciechocinka. Jak dotąd (sierpień 2024 r.) tego jednak nie zrobił, co wiąże się zapewne z wątpliwościami dotyczącymi finansowania projektu wynikającymi z faktu, że dotychczasowe zabiegi podejmowane przez Komitet Organizacyjny (udział w konkursach, apele do sponsorów, zbiórki publiczne) nie przyniosły zadowalających efektów (chodzi o kwotę rzędu 200 tys. złotych).

Są to problemy i przeszkody typowe w tego rodzaju społecznych przedsięwzięciach, które rzadko kiedy udaje się zrealizować bez wsparcia struktur samorządowych (w ostatnich latach coraz częściej za pośrednictwem Budżetu Obywatelskiego) czy udziału w konkursach firmowanych przez instytucje państwowe (patrz konkurs „Rzeźba w przestrzeni publicznej dla Niepodległej” prowadzony przez Centrum Rzeźby Polskiej w Orońsku i finansowany przez Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego).

Tymczasem w lokalnych mediach społecznościowych rozgorzała dyskusja wokół zaproponowanego w projekcie wizerunku poety, a także lokalizacji rzeźby nad stawem w Parku Zdrojowym w Ciechocinku.

Skąd te emocje i głosy protestu? Sporo zamieszania spowodowało zdjęcie makiety projektu autorstwa rzeźbiarza Macieja Jagodzińskiego Jagenmeera umieszczone na stronie internetowej Towarzystwa Przyjaciół Ciechocinka.

Nieporozumienie stąd wynikłe najlepiej obrazuje korespondencja pomiędzy red. Markiem Badtke (w przeszłości dziennikarzem „Gazety Pomorskiej” i „Trybuny Ludu”) – przyjacielem Edwarda Stachury i autorem poświęconej artyście monografii *Stachura alias Sted* – a prezesem Towarzystwa Przyjaciół Ciechocinka Marianem Gawineckim:

Szanowny Prezesie,

Ostatnio krąży w Internecie zdjęcie modelu „figury” Edwarda Stachury. „Spiżowy” odlew ma stać nad brzegiem stawu w ciechocińskim Parku Zdrojowym. Zdjęcie oraz podpis sygnowany literami (ww) zdaje się sugerować, że w niedalekiej przyszłości słynne kujawskie zdrojowisko może się doczekać kolejnej atrakcji w formie kameralnej rzeźby, upamiętniającej Edwarda Stachurę, znaczącą postać literatury polskiej II połowy XX wieku.

Skromna fotka wywołała lawinę komentarzy. Większość uwag dotyczy wierności „figury” z rzeczywistym wizerunkiem Artysty. Podobnie

jak większość autorów uwag, zauważam poważne różnice między realną Postacią a wyimaginowanym tworem wyobraźni twórcy modelu. Znałem Edwarda Stachurę w latach 1961–1978. Towarzyszyłem Stedowi w części Jego drogi twórczej na Kujawach i Pomorzu. Uczestniczyłem m.in. w kilku „sesjach” związanych z pracą nad „Całą jaskrawością”. Odbływały się one w Aleksandrowie Kuj., Ciechocinku, Nieszawie, Odolonie czy Wołuszewie.

Nie przypominam sobie, iżby Stachura przypominał wizerunkowo żołnierza AK (Africa Corps) czy z powodu łopatki – uczestnika akcji odgruzowania np. Warszawy lub Gdańska. Moje uwagi i spostrzeżenia potwierdza wiele osób z regionu, kraju i zagranicy, które zareagowały na zdjęcie z Internetu.

Prezesie,

Aby to znaczące przedsięwzięcie przyniosło oczekiwany skutek, wystarczy przemodelować głowę Steda i zamienić instrument twórczy z łopatki np. na gitarę. Posuwam proste rozwiązanie. W pobliskim Aleksandrowie Kuj. działa p. mgr Agnieszka Kraszewska. W ciągu wielu lat pracy ta zdolna plastyczka wykreowała atrakcyjny wizerunek Steda, akceptowany przez ogół fascynatów Twórcy „Piosenek” w naszym kraju. Można „dogadać” trudne kwestie tzw. własności intelektualnej autora modelu „figury” i praw autorskich twórczyni plakatowego wizerunku. Działając w imieniu TPC i ToMiTo, gdzie w latach 70. XX w. byłem sekretarzem Towarzystwa, chętnie podejmę się roli mediatora. Domyślam się, że tzw. kwestia wizerunkowa nie jest ostatnim problemem związanym z projektem budowy postumentu. Dlatego uzależniam swój dalszy udział w pracy ciechocińskiego komitetu od wniesienia poprawek do aktualnego modelu „figury Edwarda Stachury”. Nie godzę się, aby łączono moje nazwisko z wersją pomnika, proponowaną w obecnym kształcie.

Marek Badtke

A oto moja odpowiedź sygnowana przez Komitet Organizacyjny:

Szanowny Panie Redaktorze,

w odpowiedzi na list skierowany do pana Mariana Gawineckiego Prezesa Zarządu Towarzystwa Ciechocinka, w sprawie aranżacji plastycznej, poświęconej Edwardowi Stachurze w Parku Zdrojowym w Ciechocinku pragnę oświadczyć, z pozycji członka Komitetu Organizacyjnego tej inicjatywy, że pozostaje Pan w mylnym błędzie.

Pana zastrzeżenia dotyczące projektu rzeźby biorą się zapewne z braku wystarczającej wiedzy na temat procesu twórczego realizacji rzeźby odlewanej z brązu w technologii wosku traconego. Przywołana przez Pana nieautoryzowana fotografia makiety rzeźby Edwarda Stachury to tzw. szybki model (*bozzetto*) – miniatura mającej powstać rzeźby poprzedzająca powstanie bardziej dopracowanego *modello*. Stąd też na tym etapie realizacji projektu prezentowana makieta (*maquette*) rzeźby nie oddaje wszystkich detali i szczegółów kompozycji w tym wizerunku samego poety.

Poświęcona Stachurze rzeźba przedstawia pisarza (*alter ego* bohatera powieści „Cała jaskrawość”) odpoczywającego podczas przerwy w pracy na jednym z kamieni otaczających odmulany staw w Parku Zdrojowym. To inny, odbiegający od tradycyjnego i nawiązujący do fabuły powieści wizerunek Stachury, bez chlebaka i gitary, ale za to w gumiakach „józwach” opartego o szpadel.

Autorem projektu i wykonawcą rzeźby jest renomowany artysta – rzeźbiarz Maciej Jagodziński-Jagenmeer, twórca takich prestiżowych realizacji rzeźbiarskich jak figura Łuczniczki przed „Operą Nova” w Bydgoszczy, posąg rotmistrza Pileckiego przed Muzeum II Wojny Światowej w Gdańsku, czy pomnik premiera Olszewskiego przed kancelarią RM w Warszawie, a także rzeźby orła na zwieńczeniu zrekonstruowanego pomnika poległych w wojnie polsko-bolszewickiej 1920 żołnierzy wojsk balonowych w parku miejskim w Toruniu.

Zarówno projekt rzeźby Edwarda Stachury, jak i jego lokalizacja w Parku Zdrojowym w Ciechocinku, zostały zaakceptowane przez Wojewódzki Urząd Konserwatorski, a Rada Miasta w Ciechocinku wyraziła zgodę na realizację.

Inicjatywa upamiętnienia postaci Edwarda Stachury w Parku Zdrojowym w Ciechocinku to wspólne przedsięwzięcie Towarzystwa Przyjaciół Ciechocinka i Towarzystwa Miłośników Torunia nawiązujące do 55. rocznicy pierwszego wydania powieści „Cała jaskrawość”.

Zarówno koncepcja rzeźby, jak i jej lokalizacja w Parku Zdrojowym w Ciechocinku to mój autorski pomysł, na tyle nietypowy, czyli oryginalny, że nie jestem zaskoczony sprzecznymi i często egzotycznymi opiniami na jego temat. Ostatnio dotarły do mnie słuchy, że w środowisku ciechocińskim pojawiły się głosy twierdzące, że opisana w „Całej jaskrawości” praca bohaterów powieści przy odmulaniu stawu w Parku Zdrojowym to fikcja literacka, co jednak nie znajduje potwierdzenia choćby w świetle Pana stwierdzenia umieszczonego na str. 25 biografii Stachury „Stachura alias

Sted” (*Na początku lat sześćdziesiątych kopalem wraz z nim w ciechocińskim Parku Zdrojowym w „mule epoki”. Odkrywaliśmy głównie stratygrafię nawarstwień ziemi zalegającej warstwami dno parkowych akwenów*).

W Internecie rozpoczęła się też ożywiona dyskusja na temat narzędzia, jakiego używał bohater „Calej jaskrawości”, do pracy przy odmulaniu stawu. Była to łopata, szufla, szpadel czy może szypa? A przecież wystarczy zajrzeć na stronę 5 powieści i po zagadce.

Panie Redaktorze,

Ponowna, staranna, lektura biografii Stachury Pana autorstwa, utwierdza mnie w przekonaniu, że włączenie do inicjatywy aranżacji rzeźby poświęconej Edwardowi Stachurze, Towarzystwa Miłośników Torunia ma swoje głębokie uzasadnienie w roli, jaką odegrało to miasto, a zwłaszcza jego środowisko twórcze w życiu tego wyjątkowego poety, pisarza, barda i tłumacza.

Łączę wyrazy dozgonnego szacunku

Andrzej Szmak –

członek zarządu Towarzystwa Miłośników Torunia,

wiceprzewodniczący Komitetu Organizacyjnego

upamiętnienia postaci Edwarda Stachury w Ciechocinku

Czy ta korespondencja wyjaśnia wszystkie wątpliwości związane z rzeźbiarskim wizerunkiem Stachury? Nie do końca. Głosy niezadowolenia kontestujące ciechociński projekt, dochodzą też z pobliskiego Łazieńca nieopodal Aleksandrowa Kujawskiego, gdzie na uboczu znajduje się skromny dom rodzinny Edwarda Stachury, do którego wracał przez całe życie i gdzie działa Stowarzyszenie Przyjaciół Łazieńca „Cudne Manowce” organizujące od wielu lat Ogólnopolskie Spotkania Poetów „Biała Lokomotywa”. To właśnie tam co roku we wrześniu spotykają się miłośnicy twórczości Steda, poety skłóconego z życiem, wiecznego tułacza i wagabundy z gitarą i chlebakiem, albo i butelką wina, jak go widzą niektórzy. Wszystko to w oprawie pamiątkowych tablic i grającej ławeczki obok lokomotywy stojącej od niedawna pod semaforem na literackiej stacji Zagubin. W lokalnej świetlicy eksponowane są mniej lub bardziej amatorskie rzeźby, obrazy i konterfekty poświęcone Stachurze, których lekceważyć nie wypada, ale ich walory artystyczne lepiej przemilczeć.

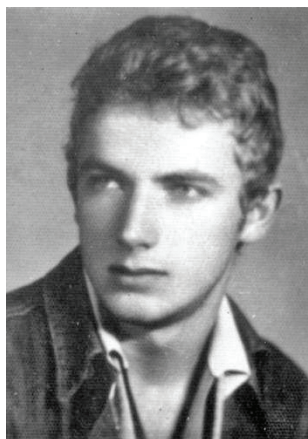
Taka kreacja postaci Stachury nie oznacza jednak, że nie może on pojawić się w Ciechocinku w innym wcieleniu, w innej aurze poetyckiej i innym standardzie artystycznym.

Nie ulega wątpliwości, że zarówno oryginalność projektu, jak i klasa artystyczna wykonawcy rzeźby Edwarda Stachury posadowionej w miejscu wiążącym się z fabułą jego najlepszej i najgłośniejszej powieści stanowić będzie kolejną atrakcję Parku Zdrojowego w Ciechocinku dedykowaną nie tylko lokalnej społeczności, ale także licznym kuracjuszom i turystom.

W tym miejscu wszystkim malkontentom i przeciwnikom ciechocińskiego projektu rzeźby Stachury należałoby przypomnieć, że zgodnie z przepisami prawa autorskiego prawo do rozporządzania wizerunkiem zmarłego przysługuje wyłącznie jego bliskim (małżonkowi, dzieciom, wnukom, rodzicom, dziadkom, rodzeństwu i zstępnym rodzeństwa), a ochrona tego prawa kończy się z upływem 20 lat od jego śmierci. W przypadku Edwarda Stachury ochrona jego wizerunku skończyła się w roku 1999.

Tak czy inaczej, prędzej czy później, rzeźba Stachury pojawi się nad stawem Parku Zdrojowego w Ciechocinku. Pewnie gitara, chlebak i cudne manowce pozostaną w Łazieńcu. Zastąpią je gumkiak józwy, szpadel, którym Stachura kopał w „mule tej epoki”, talia kart w kieszeni kurtki, pawie pióro za cholewą i stosowna do okoliczności inskrypcja.

Niewykluczone, że „będzie akurat niebywała złota połowa października” (*Cała jaskrawość*, s. 7).

Il. 1. Edward Stachura w wieku młodzieńczym (1958)
(domena publiczna)

Il. 2. Edward Stachura w latach pisania *Calej jaskrawości* (połowa lat 60. ub. wieku) (domena publiczna)

Il. 3. Edward Stachura w Meksyku (1969/1970)
(domena publiczna)

Il. 4. Stachura na ludowo, rzeźba w drewnie przed świetlicą w Łazieńcu (fot. autor)

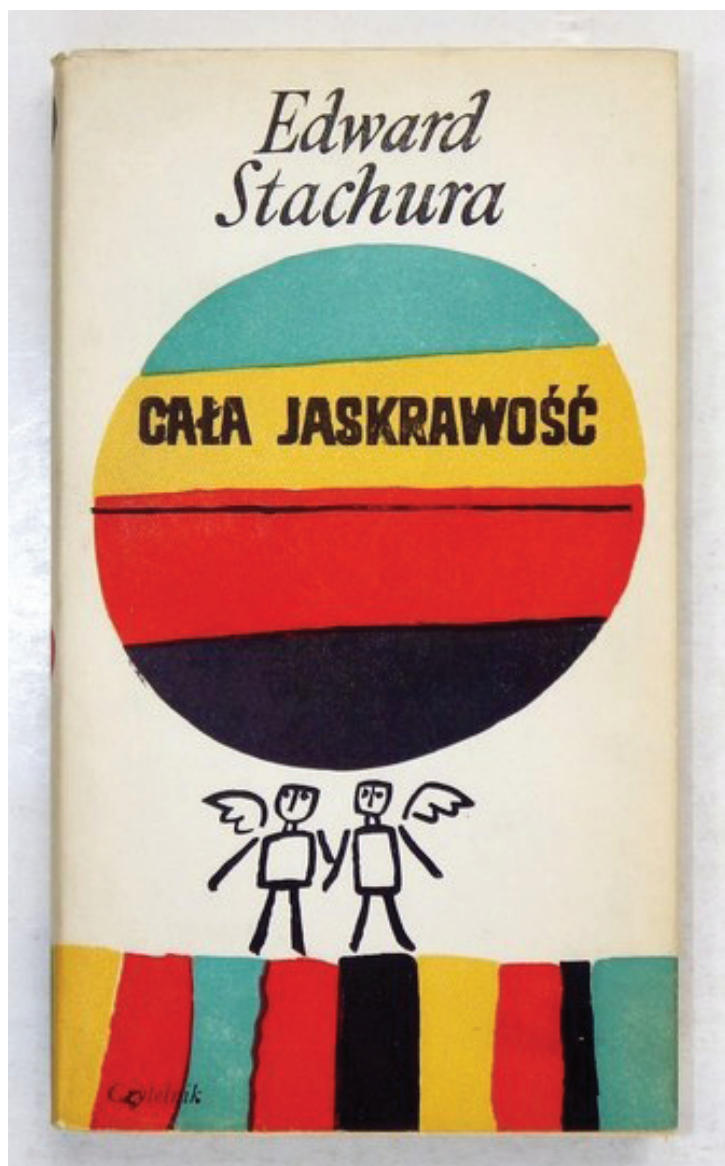
Il. 5. Projekt rzeźby Edwarda Stachury, rysunek, ołówek – autor Maciej Jagodziński Jagenmeer (2023)

Il. 6. Makieta rzeźby Edwarda Stachury (*bozzetto*) – autor Maciej Jagodziński Jagenmeer (2023) (fot. autor)

Il. 7. Miejsce ekspozycji rzeźby Edwarda Stachury w Paru Zdrojowym w Ciechocinku (fot. autor)

Il. 8. Okładka pierwszego wydania *Całej jaskrawości* (Czytelnik 1969) autor okładki Marian Stachurski

